

СЕКЦІЯ 8

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Костельнюк Дар'я

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РІЗДВЯНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ПОДОЛЯН

Ключові слова: *обрядова культура, різдвяні традиції, подоляни, Україна.*

Keywords: *ritual culture, Christmas traditions, Podolians, Ukraine.*

Збереження та відтворення народних традицій допомагає зберегти культурну спадщину, скріплюючи зв'язок із минулим та сприяючи формуванню ідентичності й самосвідомості спільноти. До того ж вони сприяють зближенню родин, спільнот і сусідів, створюючи атмосферу тепла, радості та співпраці.

Традиції Різдва, на нашу думку, мають виключне значення з погляду збереження моральних цінностей, які передаються через покоління. Вони нагадують про важливість взаємопідтримки, щедрості та доброчесності, наголошують на важливості пам'яті та поваги до предків.

Різдво в Україні відзначається 25 грудня. Оскільки Святе Письмо не вказує ні дня, ні року народження Христа, дата Різдва вважається умовною. У перші століття існування християнства Різдво святкували у різні дати, наприклад, 25 березня або 6 січня, разом із святом Богоявлення. Уперше дата 25 грудня згадується у «Хронографі 354 року» – рукописі, створеному римським каліграфом та гравером Фурієм Діонісієм Філокалом для багатого римлянина-християнина Валентина. Поступово ця дата закріпилася і стала традиційною для всього християнського світу. Проте фактично на різних його територіях вона могла відрізнитися: у XVI ст. країни Європи почали переходити на новий, більш досконалий, григоріанський календар (який також називається новим стилем).

Традиції святкування Різдва на Поділлі не лише відображали культурні особливості регіону, а й мали глибокі сакральні зв'язки та символіку. Ці традиції не лише передавалися з покоління в покоління, а й відображали важливі цінності та віру спільноти. На Поділлі, зокрема на Вінниччині, існують давні традиції святкування Святвечора та Різдва Христового. В ці дні завжди панували особлива атмосфера та урочистий настрій. Вечір напередодні Різдва – Святвечір, Вілія, Кутя – починався прибиранням хати. Після того господар урочисто вносив до господи сніп, зазвичай житній, і ставив його на покуті – на врожай і достаток, а на підлозі хати всюди розсипали соломку. Наступного дня рано вранці соломку виносили з хати та розкладали багаття біля воріт чи при дорозі – «палили Дідуха». Святковий стіл у подільських селах також застиляли сіном, по кутках клали часник як оберіг, а потім накривали скатертиною [3].

Як сходила вечірня зоря, сідали вечеряти. Починали з куті. Поклавши у рукавицю гроші (щоб водились), господиня несла кутю на покуть, а діти під час цієї ходи завзято мекали, мукали, іржали, квоктали, крякали – «щоб уся свійська живність плодилася, щоб курчата й каченята водилися». І перша ложка куті була

для бджіл – кидали її до стелі, щоб рої велися. Друга – для самого морозу, щоб отак задобрений, він не чинив збитків, не морозив посівів. До того ж серед подолян широко побутувало повір'я, що душі померлих родичів беруть участь у святковій трапезі, їх обов'язково згадували добрим словом. Для них після вечері залишали рештки їжі на столі (мити посуд у цей день вважалося гріхом). Повечерявши, господар брав зі столу потроху кожної зі страв і ніс до хліва худобі, щоб не скаржилася. Бо за повір'ям у ніч під Різдво дарує їй Бог мову – за те, що колись у давнину спав у яслах маленький Христос. Кутю давали курям, «щоб гарно неслися» [2].

Традиційну подільську кутю роблять із пшениці, маку та меду з узваром, інколи ще родзинки додають. Саме господар має терти мак. Це символізує добробут родини, а мед розводять узваром із сушених фруктів. Причому сухі фрукти мають бути з того краю, де ми живемо. Цукру у куті не повинно бути – лише мед – продукт Божої мухи – бджоли. Це особлива самостійна страва, яка має велику кількість корисних властивостей. Мед є сильним консервантом, тому кутю з таким медом зберігали аж до Теплого Олексі, коли бджоли з вулика вилітають. Саме тоді бджолам давали скоштувати куті [2].

Також існував обряд лякати дерева. Вважалося, що завдяки цьому плодів дерева могли давати небувалий урожай. До дерева підходили з сокирою, легенько стукали обухом по стовбуру і казали, що зрубають, якщо не буде родити. Звісно, усі різдвяні ритуали стосуються, ймовірно, селянського побуту, коли є двір, сад, город, худоба. Наприклад, ритуал підкидання куті до стелі. Скільки зернин впаде, стільки бджолиних роїв буде. Якщо зерна падали на неодружених, значить, цього року вони одружаться чи вийдуть заміж. Але й у місті можна дотримуватися елементарних обрядів [3].

Старше покоління має навчати молодше нашим традиціям у підготовці та проведенні свята. Раніше подоляни вірили, що у різдвяну ніч трапляються дива. Наприклад, якщо залізи в колодязь у цю ніч, то можна напитися вина замість води. Дівчата ж традиційно ворожили на свого судженого-рядженого. Наступного дня йшли колядувати. Тут є така особливість – на Східному Поділлі ходили переважно тільки з Віфлеємською зіркою, що виготовлялась зазвичай зі звичайного решета, до якого приладжували «роги» (від 5 до 12). Цю конструкцію традиційно обклеювали різнокольоровим промасленим папером, прикрашали фольгою, стрічками та китицями. Всередину вставляли свічку – так утворювалось щось на зразок чарівного ліхтаря; тоді як на Західному – з цілими вертепами – влаштували театр костюмованих виконавців [2].

Колядувати треба ввечері або вночі, коли є зорі на небі. Також важливо дотримуватись обряду у колядуванні. Зараз чомусь колядують усі: дівчата, хлопці, старі, молоді. А за традицією колядувати мають право тільки хлопці, щедрують – на Маланку козу водять – уже змішані гурти. Посівати ж мають тільки маленькі хлопчики. Зараз чомусь не дотримуються цих ритуалів, збіднюючи різдвяні обряди. Важливим атрибутом різдвяних свят є Дідух, сплетений із колосків пшениці. На Вінниччині Дідух частіше називали обжинковою квіткою – плели його влітку, після збору врожаю зерна, і зберігали до Різдва. Він уособлює предків, а ще – це слід язичницького минулого, символ бога Коляди. Багато цікавих

легенд пов'язано зі святкуваннями, багато є прислів'їв, приказок, прикмет. Наприклад, святкова ялинка – це звичай, якого на наших теренах не було. Прижився він у нас тільки з початку ХХ ст., додавши до наших традицій нового [1].

У межах регіону люди печуть ритуальний хліб різними способами й на всі випадки життя: на поминки, весілля, Великдень тощо. На Святвечір у Шершенцях готують кілька видів хліба, кожен із яких має своє призначення. Помана – це ритуальний хліб, який дають близьким для вшанування померлих членів сім'ї. Наприкінці вечері господарі та гості дають одне одному поману з цукерками та запаленою свічкою, промовляючи: «Прийміть цей хліб за упокій» і називають ім'я покійного. Той, хто приймає поману, має перехреститися та поцілувати хліб. Основою помани є косичка з тіста, яку викладають колом. На неї кладуть хрестом дві плетінки, а пустоти заповнюють колосками, які закручують із чотирьох тоненьких джгутиків тіста. Також інколи дають гусочку – три сплетені між собою булочки, які під час випікання склеюються в одну. Зазвичай у Святвечір до господарів приходять їхні хрещеники з калачем – косичкою з тіста, викладеною колом. В середину кладуть солодоші та свічку. Нанашки (місцева діалектна назва хрещених матерів) запрошують дітей до столу, однак ті довго не затримуються, адже їм треба йти вітати наступних хрещених батьків. А от калачики – невеличкі булочки у формі кільця – готували для маленьких колядників.

Отже, святкування Різдва на Поділлі мало регіональні особливості, які відрізнялися від інших регіонів України, залежно від місцевих звичаїв та культурного контексту. Треба берегти національні традиції, бо це не тільки прояв повсякденної культури, а й засади для згуртування нації, проявів ідентичності та ціннісних пріоритетів [4].

Джерела та література

1. Енциклопедія українознавства / Словникова частина: в 11 т. / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж–Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995.
2. Єсюнін С. Як святкували Різдво на Поділлі на початку ХХ століття. *Ye.ua*. 2017, січень. URL: https://ye.ua/istiriya/28171_Yak_svyatkuvali_Rizdvo_na_Podilli_na_pochatku_XX_stolittya.html
3. Пастернак Д. Різдво на Поділлі: як святкували наші предки. *Ye.ua*. 2023, січень. URL: https://ye.ua/kultura/57255_Rizdvo_na_Podilli_yak_svyatkuvali_nashi_predki.html
4. Різдво на Поділлі. *Ukrainer*. 2023, 25 грудня. URL: <https://www.ukrainer.net/rizdvo-na-podilli/>
5. «Христос народився!»: як святкували Різдво наші предки та як його святкуємо ми. *Kashtan NEWS – всі новини Києва. Безпека, Екологія, Розслідування, Культура, Спорт*. 2023, грудень. URL: <https://www.kashtan.news/khrystos-narodyvsia-iaak-sviatkuvaly-rizdvo-nashi-predkyta-iaak-yoho-sviatkuemo-my/>